

**ПРИВАТНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
УНІВЕРСИТЕТ КОРОЛЯ ДАНИЛА**

БОБРОВА ЮЛІЯ ЮРІЇВНА

УДК 340.12:396.2:347.96:343.162

**ГЕНДЕРНИЙ АСПЕКТ СУДДІВСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
(ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ ВИМІР)**

12.00.01 – теорія та історія держави і права;
історія політичних і правових учень

**Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора
юридичних наук**

Івано-Франківськ – 2020

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Приватному вищому навчальному закладі Університеті Короля Данила

Науковий консультант

доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАПрН України, Заслужений діяч науки і техніки України
Стеценко Семен Григорович,
Верховний Суд,
суддя Касаційного адміністративного суду

Офіційні опоненти:

доктор юридичних наук, професор,
академік НАПрН України, Заслужений юрист України
Оніщенко Наталія Миколаївна,
Інститут держави і права ім. В.М.Корецького НАН України,
завідувач відділу теорії держави і права;

доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України
Лемак Василь Васильович,
Конституційний Суд України,
суддя;

доктор юридичних наук, професор
Сворак Степан Дмитрович,
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника,
професор кафедри теорії та історії держави і права

Захист відбудеться «17» липня 2020 р. о 12 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 20.149.01 в Приватному вищому навчальному закладі Університеті Короля Данила за адресою: 76018, м. Івано-Франківськ, вул. Є. Коновальця, 35

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Приватного вищого навчального закладу Університету Короля Данила за адресою: 76018, м. Івано-Франківськ, вул. Є. Коновальця, 35

Автореферат розіслано «15» червня 2020 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Д.П. Вівчарук

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Побудова українського суспільства на засадах рівності, зокрема й за ознакою статі, базується на конституційному закріпленні гендерного паритету та розумінні того, що нині рівність – це вже не розкіш. У контексті суддівської діяльності, гендерна симетрія охоплює рівність у доступі до професії судді, суддівської винагороди, кар'єрного зростання, участі у суддівському врядуванні та самоврядуванні, а також забезпеченні охорони материнства, у справедливому як для чоловіків, так і для жінок балансі між роботою та сім'єю. Актуальність теми дисертаційного дослідження зумовлена необхідністю нівелювання дисбалансу між нормативним визначенням гендерної рівності і реальними сучасними соціальними процесами, що характеризуються збереженням гендерних диспропорцій майже у всіх сферах суспільного життя, не є винятком у цьому аспекті і судова система. Крім того, її важливість обумовлена беззаперечною необхідністю аналізу впливу гендерних стереотипів, специфічних робочих проблем і навантажень, а також виконання батьківських і сімейних функцій на можливості професійного шляху в правосуддя, відправлення судочинства і кар'єрного зростання суддів-жінок та суддів-чоловіків.

З огляду на аналіз гендерного складу судів, здійснений Державною судовою адміністрацією України у 2018 році, склад місцевих і апеляційних судів України такий: з 5 482 суддів 50,1 % (2 745) – жінок та 49,9 % (2 737) – чоловіків. Станом на 1 липня 2019 року з 5 122 суддів 52 % (2 683) – жінок та 48 % (2 439) – чоловіків; з 30 363 суддів та працівників апаратів, які станом на 1 січня 2020 року працюють у місцевих та апеляційних судах України, 75 % (22 821 особа) – жінок та 25 % (7 542) – чоловіків, а отже, можна стверджувати, що на сучасному етапі судді-жінки «відвоювали» своє місце у судовій системі України та їх кількість з кожним роком зростає, що свідчить про поступову «фемінізацію» Феміди. Досягнення гендерного паритету в суддівському корпусі є однією із ознак подолання «радянської спадщини» організаційно-правових основ діяльності судів. Але станом на 1 березня 2018 року у місцевих та апеляційних судах України із 591 суддів, які обіймають посаду голови суду, 36 % (210 осіб) – жінки, 64 % (381) – чоловіки; із 210 суддів, які обіймають посаду заступника голови суду, 35 % (74 особи) – жінки та 65 % (136) – чоловіки. Із 608 суддів, які обіймають посаду голови суду, 39 % (235 осіб) – жінки, 61 % (373) – чоловіки; із 194 суддів, які обіймають посаду заступника голови суду, 38 % (74 особи) – жінки, 62 % (120) – чоловіки – показники 1 липня 2019 року у місцевих і апеляційних судах України. У 2020 році із 575 суддів, які обіймають посаду голови суду, 37 % (211) – жінки, 63 % (364) – чоловіки. На 1 % збільшилася кількість жінок, обраних на посаду голови суду, але з 1 січня 2019 року кількість жінок, які працюють заступниками голови в місцевих та апеляційних судах України, зменшилася на 5 %.

Наведені цифри свідчать про те, що в місцевих судах України саме судді-жінці відведено головне місце, тоді як в апеляційній інстанції гендерна симетрія має бути покращена, аби належно забезпечити право жінки на кар'єрне зростання. Результатом багатьох досліджень стало обґрунтування висновків, що жінки мають

вельми сприятливі якості для ефективної управлінської діяльності, а за деякими параметрами – явні переваги для успішного здійснення управлінських функцій, що вдало екстраполюється і на обіймання посади голови суду, іншої адміністративної посади чи посади в суді вищого рівня.

Однак нині не прослідковується взаємозалежність понять «гендерна рівність» і «судова гілка влади», гендерний аспект у суддівській діяльності є новим правовим явищем, і хоча й набув необхідної актуальності для самої суддівської спільноти, втім ще не піднімався на загальний рівень, а тому потребує всебічного ґрунтовного наукового аналізу.

Поки що у нашій державі майже немає спеціальних праць, які б висвітлювали досліджувані питання. У дисертаційному дослідженні зроблено спробу розглянути проблему комплексно, цілісно та всебічно, з погляду теорії права та практичної діяльності органів судочинства. Це не тільки посприяло поглибленню наукового пізнання, а й дало змогу застосовувати запропоновані у ній науково обґрунтовані розробки в практичній діяльності. Саме тому дисертація є однією з перших ґрунтовних наукових досліджень у зазначеній сфері.

Теоретичне підґрунтя дослідження складають праці вітчизняних учених у галузі теорії та історії держави і права, філософії права, зокрема: О.М. Балакірева, Х.Н. Бехруза, М.В. Буроменського, І.М. Грабовської, Н.В. Грицяк, Р.В. Зварича, М.С. Кельмана, Л.С. Кобелянської, В.Б. Ковальчука, А.А. Козловського, О.Л. Копиленка, В.В. Лемака, Е.М. Лібанової, Л.А. Луць, Т.М. Мельник, О.Г. Мурашина, Ю.М. Оборотова, Н.М. Оніщенко, М.П. Орзіха, Н.М. Пархоменко, О.В. Петришина, П.М. Рабіновича, О.М. Рудневої, С.Д. Сворака, О.Ф. Скакун, О.В. Скрипнюка, С.Г. Стеценка, О.І. Суислової, О.О. Уварової, Є.О. Харитонова, І.Д. Шутака та інших.

Дослідженню актуальних питань суддівської діяльності присвячені наукові роботи: О.М. Бандурки, В.Й. Вільгушанського, С.Д. Гусарева, В.В. Долежана, С.В. Ківалова, А.М. Колодія, М.І. Козюбри, В.Т. Маляренка, М.М. Михеєнка, Л.М. Москвич, І.В. Назарова, А.О. Селіванова, О.В. Скрипнюка, Ю.М. Тодики, Ю.С. Шемшученка, О.Х. Юлдашева, О.І. Ющика та інших.

Гендерну проблематику досліджували вітчизняні та зарубіжні науковці-гендеристи – Дж. Анкер, С.Г. Айвазова, Р. Айслер, Н.В. Аніщук, Т. Бек, Т.В. Бендас, Н.Б. Болотіна, М.В. Буроменський, Т. Веблен, О.А. Вороніна, В.П. Глиняний, О.Р. Дашковська, К. Делфі, Л.М. Завадська, Л.І. Кормич, О.І. Кулачек, Н.В. Лавріненко, І.П. Лаврінчук, К.Б. Левченко, Л.В. Леонтєва, О.В. Матвієнко, Л.В. Петришина, Н.Л. Пушкарьова, С.В. Поленіна, З.В. Ромовська, Л.О. Смоляр, О.І. Сулова, М.О. Томашевська, О.О. Уварова, Т.І. Фулей, Г.О. Христова та інші.

Особливу цінність становили праці зарубіжних учених, а саме: Л.В. Бабаєвої, Д. Бест, Дж. Маккі, Дж. Вільямса, Є.П. Ільїна, М. Кімела, П. Кланса, І.С. Клецини, Г.С. Нікіфорова, М. Хорнер, А. Шеріффс, Є.В. Юркової та інших.

Втім, поряд з численністю наукових праць з гендерної проблематики, відсутні комплексні, фундаментальні наукові правові роботи, присвячені цілісному аналізу суддівської діяльності, статусу судді з урахуванням гендерної ознаки. До того ж

питання гендерної рівності суддів дотепер не були предметом наукового інтересу вітчизняних дослідників. Вказане зумовлює актуальність дисертаційної роботи, її наукову та практичну значущість.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження проведено у контексті науково-дослідної роботи кафедри теорії та історії держави і права Приватного вищого навчального закладу Університету Короля Данила за напрямом «Трансформація правової системи України в умовах розвитку правових систем сучасності (теоретико-правовий та історико-правовий аспекти)» (державний реєстраційний номер: 0116U002342) та «Закономірності розвитку і функціонування правової держави» (державний реєстраційний номер: 0111U006673). Тема роботи відповідає Пріоритетним напрямам розвитку правової науки на 2016–2020 рр., затвердженим постановою Загальних Зборів Національної академії правових наук України від 3 березня 2016 року, та перспективним напрямам кандидатських та докторських дисертацій за юридичними спеціальностями, Перелік яких затверджено рішенням Президії Національної академії правових наук України від 18 жовтня 2013 року.

Мета і завдання дослідження. *Метою* дисертаційної роботи є формулювання цілісної концепції суддівської діяльності крізь призму гендерного її аспекту та обґрунтування пропозицій щодо перспектив забезпечення гендерної рівності у цій сфері. Для реалізації зазначеної мети, необхідно виконати такі *завдання*:

- охарактеризувати методологічні засади гендерного виміру суддівської діяльності як об'єкта теоретико-правового аналізу;
- виокремити історичні періоди становлення гендерної симетрії у діяльності судів в Україні, сучасний стан проблеми; систематизувати джерельну базу цього наукового дослідження;
- обґрунтувати поняття гендеру та визначити його місце у досліджуваній проблематиці;
- встановити специфіку суддівської діяльності як правової категорії крізь призму гендерного її розуміння;
- сформулювати авторський погляд на сутність гендерного виміру організаційно-правових основ забезпечення роботи судді;
- висвітлити гендерні особливості морально-правових засад суддівської професії;
- охарактеризувати механізм формування внутрішнього переконання судді при прийнятті рішення в окремих категоріях цивільних справ, пов'язаних із проявами дискримінації за гендерною ознакою;
- описати вплив гендерного чинника на формування внутрішнього переконання судді під час прийняття рішень у кримінальному судочинстві;
- узагальнити особливості розгляду суддями гендерно-чутливих справ;
- розкрити відмінності у типах професійно-правових проблем, з якими стикаються судді-жінки та судді-чоловіки;
- висвітлити загальнотеоретичні проблеми закріплення правового принципу гендерної рівності суддів у гендерному законодавстві;
- навести класифікацію правових принципів гендерної рівності суддів;

- проаналізувати механізм реалізації правових принципів гендерної рівності суддів під час здійснення правосуддя;
- встановити можливості впровадження зарубіжного досвіду реалізації гендерної рівності у країнах романо-германської правової сім'ї;
- охарактеризувати генезу, специфіку юридичного закріплення та реалізації гендерної рівності у країнах англо-американської правової сім'ї у контексті використання кращих її досягнень для України;
- окреслити перспективи імплементації зарубіжних моделей організації судочинства та гендерного законодавства в умовах реформування судової системи України.

Об'єкт дослідження – суспільні відносини у сфері забезпечення та реалізації гендерної рівності у суддівській діяльності.

Предметом дослідження є теоретико-правові засади гендерного виміру суддівської діяльності.

Методи дослідження. Методологічну основу дисертації становив комплекс філософських, загальнонаукових та спеціально-юридичних методів наукового пізнання. *Логіко-семантичний та формально-логічний* – для визначення таких категорій: «гендер», «дискримінація», «гендерна рівність», «суддівська діяльність» (підрозділи 1.3, 2.1, 4.1); *статистичний та системно-структурний* – для виокремлення особливостей суддівської діяльності крізь призму гендерного її розуміння (підрозділ 2.1); *документальний* – для розкриття специфіки відправлення правосуддя в окремих категоріях справ, пов'язаних із проявами гендерної дискримінації за статевою ознакою (підрозділи 3.1, 3.2, 3.3); *історичний і компаративістський* – використано у ході дослідження можливостей застосування міжнародного досвіду забезпечення та реалізації гендерної рівності у судовій діяльності у національній практиці, з урахуванням історії становлення гендерної симетрії у діяльності судів в Україні (підрозділи 1.2, 5.1, 5.2).

Науково-практичні рекомендації щодо здійснення судочинства з питань гендерної дискримінації виконані на основі *аналізу та синтезу* (підрозділи 3.1–3.3). У дисертації використано філософські методи наукового пізнання: *діалектичний* – для дослідження багатогранності категорії суддівської діяльності у гендерному вимірі, нормативно-правових актів щодо відновлення гендерної рівності та дотримання принципу недискримінації; встановлення змінних у досліджуваних категоріях, формулювання певних висновків та практичних рекомендацій з метою вирішення критичних питань, що потребують уваги та дослідження їх в розвитку і взаємозв'язку (розділ 2, підрозділи 4.1, 4.3); *феноменологічний* – при обґрунтуванні феномену гендеру у суддівській професії (підрозділи 1.3, розділ 2); *діалектико-матеріалістичний метод*, як метод загального наукового пізнання, що відображає взаємозв'язок теорії та практики. Зазначені вище методи застосовано комплексно для досягнення поставленої мети дослідження та одержання достовірних та переконливих результатів.

Опитування, анкетування та аналіз судових справ були покладені в основу проведення наукового *емпіричного дослідження* гендерного аспекту суддівської діяльності в Україні.

Наукова новизна одержаних результатів полягає, насамперед, у тому, що дисертація є першим у нашій державі комплексним науковим дослідженням, присвяченим гендерному аспекту суддівської діяльності. У роботі наведено низку нових концептуальних положень, висновків і рекомендацій, що мають важливе теоретичне та практичне значення, зокрема:

вперше:

- визначено значення міжгалузевого поняття гендеру для правової категорії суддівської діяльності, шляхом дослідження останньої крізь призму гендерного виміру (рівність у доступі до професії судді, суддівської винагороди, кар'єрного зростання, а також забезпеченні охорони материнства, у справедливому як для чоловіків, так і для жінок балансі між роботою та сім'єю);

- із використанням гендерного підходу, виявлено та систематизовано найбільш важливі «гендерні питання»: необхідності обов'язкового врахування гендерного компоненту при нормативному врегулюванні порядку обрання суддів на адміністративні посади, представництва судової влади, а також при формуванні складу органів суддівського врядування та самоврядування шляхом прийняття відповідного рішення Радою суддів України та внесення змін до законодавства. Означено місце цієї проблематики на сучасному етапі розвитку української правової науки;

- виокремлено вісім історичних періодів становлення та розвитку гендерної симетрії у діяльності судів в Україні: I – відправлення правосуддя судами Київської Русі; II – здійснення судочинства судами Галицько-Волинського князівства; III – діяльність судів на українських землях за часів Литовського князівства; IV – судова система на українських землях у складі Речі Посполитої; V – суди Запорозької Січі; VI – судочинство Російської імперії; VII – правосуддя радянської епохи; VIII – сучасний судоустрій і судочинство;

- обґрунтовано необхідність додати гендерний компонент до нормативного врегулювання порядку обрання суддів на адміністративні посади, представництва судової влади, а також при формуванні складу органів суддівського врядування та самоврядування, шляхом прийняття відповідного рішення Радою суддів України та внесення змін до законодавства, за допомоги якого: визначити квоти представлення суддів-жінок на посадах голів судів, їх заступників, з огляду на загальну кількість працюючих суддів; запропонувати суддям у випадку призначення голови суду чоловіка, заступником обирати суддю-жінку, встановити квоти для жінок у складі органів суддівського врядування та самоврядування; вжити організаційних заходів для пропорційного представництва чоловіків та жінок на посадах суддів у судах різних інстанцій та юрисдикцій;

- аргументовано необхідність надати суддям-жінкам змогу першочергового вибору спеціалізації розгляду судових справ, залишивши за ними право на обрання простіших їх категорій, визначивши суддям-чоловікам розгляд складних кримінальних проваджень, шляхом доповнення вказаною нормою Типового Положення про збори суддів судів загальної юрисдикції, затвердженого рішенням Ради суддів України від 4 червня 2015 року № 45, що лягло в основу Положення про збори суддів кожного окремого суду;

– запропоновано доповнити Положення про автоматизовану систему документообігу суду, затверджене Рішенням Ради суддів України від 26 листопада 2010 року № 30 із останніми змінами і доповненнями у Розділі 8 «Автоматизований розподіл судових справ між суддями»:

1) пункт 11 визначенням «Гендерний коефіцієнт» (ГК) – використовується для коригування навантаження на суддів, зокрема застосовується до суддів-жінок (за наявності достатніх для того підстав – може бути застосованим і до суддів-чоловіків). Коефіцієнт залежить від того, скільки у судді-жінки дітей на утриманні, якого вони віку, чи потребують додаткового догляду та наявність престарілих батьків, що також потребують такого догляду; його значення є обернено пропорційним (чим менше значення – тим більший час приділяє суддя виконанню обов'язків, не пов'язаних з безпосереднім здійсненням правосуддя). Перелік підстав для застосування гендерного коефіцієнту затверджується зборами суддів кожного конкретного суду та його значення не може бути більшим 10 %;

2) пункт 12 «Розраховується коефіцієнт середньозваженого навантаження для кожного з компетентних суддів цього автоматизованого розподілу справи (КнсРс) за формулою:

$$КнсРс = \frac{Кск \times Кфу \times Кап \times Кг}{\sum(Кап)}$$

де:

Кск – коефіцієнт складності категорії (підкатегорії) розподіленої судової справи;

Кфу – коефіцієнт форми участі судді у розподіленій справі;

Кап – коефіцієнт адміністративної посади судді в суді на час розподілу справи;

Кг – гендерний коефіцієнт;

$\sum(Кап)$ – сума коефіцієнтів адміністративних посад кожного з компетентних суддів цього автоматизованого розподілу справи»;

– за результатами системного наукового аналізу, визначено місце правового принципу гендерної рівності суддів у сучасному національному та зарубіжному законодавстві та запропоновано авторський підхід до комплексу необхідних організаційно-правових заходів його забезпечення та реалізації: врегулювання гендерних питань у суддівському врядуванні та самоврядуванні, розподілі судового навантаження та визначенні спеціалізації суддів з розгляду певних категорій судових справ, а також соціального захисту суддів;

– доведено, що трансформація усталеного бачення механізму відправлення судочинства, який пронизаний проблемою суспільних стереотипів, узагальнених уявлень про характеристики, ролі, якості чоловіків та жінок, які переносяться на конкретного індивіда і під час судового розгляду, саме з урахуванням гендерного компонента, призведе до покращення якості відновлення порушених внаслідок статевої дискримінації прав;

удосконалено:

– алгоритм організаційно-правового забезпечення роботи судді з урахуванням гендерного компонента, шляхом скорочення тривалості робочого дня для суддів-батьків, коригування графіку роботи, врахування гендерного критерію при

визначенні суддівського навантаження та спеціалізації суддів з розгляду певних категорій справ, індивідуальних можливостей для відпочинку, особливо тих, котрі мають малолітніх чи неповнолітніх дітей;

– шляхи вирішення професійно-правових проблем у судовій системі загалом та у щоденній діяльності суддів крізь призму гендерного аспекту, зокрема, внесення відповідних змін до законодавства з метою забезпечення чіткої та усталеної судової практики, її стабільності; усунення прогалин у вітчизняному правовому регулюванні, суперечливості норм закону, а також для зміцнення авторитету та поваги до судової влади, правосуддя, забезпечення незалежності суддів; вирішення питання надмірного судового навантаженням та стислість процесуальних строків судового розгляду; належних умов праці та матеріально-технічного забезпечення суддів; дієвого суддівського врядування та самоврядування, активної участі у ньому суддів усіх рівнів та регіонів;

– порядок та умови надання відпустки судді з урахування гендерного аспекту, у зв'язку з чим запропоновано доповнити положення ст. 134 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» частиною другою такого змісту: «У випадку, якщо голова відповідного суду не видає наказ про відпустку судді, останній/остання вправі ініціювати скликання зборів суддів для розгляду цього питання. На підставі рішення зборів суддів про відпустку, судді видається наказ та вносяться відповідні дані до системи електронного документообігу суду»;

– практику розгляду гендерно-чутливих спорів та справ, пов'язаних із проявами дискримінації за гендерною ознакою, запорукою успіху у якій є розуміння суддями сутності процесу дискримінації за ознакою статі, її властивостей та характерних ознак у поєднанні із соціальними стереотипами їх маскуванню та наявного механізму правового регулювання;

набули подальшого розвитку:

– уявлення про класичний набір морально-професійних характеристик суддів із поділом їх за гендерним критерієм; із урахуванням специфіки психо-емоційних процесів жінок та чоловіків та їх вплив на специфіку відправлення правосуддя. Аналіз наведеного дає підстави з певною ймовірністю передбачати поведінку судді в конкретних умовах, можливість допускати його дії у тій чи іншій ситуації під час судового розгляду, у колективі, позасудовому житті;

– обґрунтування ідеї застосування в Україні зарубіжного досвіду втілення гендерної рівності у суддівській діяльності, зокрема країн романо-германської та англо-американської правової сім'ї. Його аналіз дає змогу по-новому поглянути на національний механізм вирішення «гендерного питання», перейнявши позитивні досягнення низки країн з цієї проблематики та уникнути поспішних, передчасних кроків у його правовому врегулюванні;

– шляхи вдосконалення сучасного гендерного законодавства та організації судочинства в умовах судової реформи завдяки імплементації кращих зарубіжних моделей забезпечення та реалізації гендерної рівності, вирішення «гендерних питань» не тільки щодо призначення на посаду судді, а й у доступі до адміністративних посад та «суддівського менеджменту», створенні сприятливих умов праці, які б давали змогу поєднувати професійну сферу з іншими.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що сформульовані в роботі висновки і пропозиції використано та мають перспективи впровадження у:

– *науково-дослідній та експертно-аналітичній роботі* – при виконанні наукових програм розвитку Інституту держави і права ім. В.М. Корецького НАН України відповідно до плану проведення наукових досліджень, при підготовці науково-практичних експертних висновків, зауважень і пропозицій до законопроектів у зазначеній сфері (акт впровадження Інституту держави і права ім. В.М. Корецького НАН України від 26.12.2019 р.);

– *правотворчості* – запропоновано зміни та доповнення до Закону України «Про судоустрій і статус суддів», з метою врегулювання гендерних питань у суддівському врядуванні та самоврядуванні, розподілі судового навантаження та визначенні спеціалізації суддів з розгляду певних категорій судових справ, а також соціального захисту суддів (акт впровадження Верховної Ради України від 03.12.2019 р.);

– *правозастосовній діяльності* – обґрунтовано алгоритм організаційно-правових заходів, спрямованих на ефективну практичну реалізацію гендерного паритету у суді (акт впровадження Івано-Франківського апеляційного суду від 10.10.2019 р.);

– *навчальному процесі* – при викладанні курсів «Теорія права», «Професійна етика», «Судові та правоохоронні органи», а також розробці навчально-методичних матеріалів для цих дисциплін (довідка Навчально-наукового інституту права ім. І. Малиновського Національного університету «Острозька академія» від 14.11.2019 р.);

– *правовиховній діяльності* – з метою забезпечення реалізації єдиної державної політики, спрямованої на досягнення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків у всіх сферах життя суспільства (довідка Урядового уповноваженого з питань гендерної політики від 11.06.2020 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійною завершеною науковою працею. Усі сформульовані у ній результати та висновки обґрунтовані на підставі власних авторських теоретичних і практичних досліджень.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та висновки дисертації обговорювалися на засіданнях кафедри теорії та історії держави і права Приватного вищого навчального закладу Університету Короля Данила, де було виконано дисертацію, а також оприлюднені на таких конференціях та наукових семінарах: Всеукраїнській науково-практичній конференції «Правові засади організації та здійснення публічної влади» (м. Хмельницький, 23–30 квітня 2018 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасні тенденції в юридичній науці України» (м. Одеса, 29–30 червня 2018 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні питання правової теорії та юридичної практики» (м. Одеса, 10–11 серпня 2018 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Пріоритетні напрямки розвитку сучасної юридичної науки» (м. Харків, 14–15 вересня 2018 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Військова освіта і наука: сьогодні та майбутнє» (м. Київ, 22 листопада 2018 р.);

Международной научно-практической конференции «Концепция развития правового государства в Молдове и Украине в условиях евроинтеграционных процессов» (г. Кишинёв, Республика Молдова, 2–3 ноября 2018 г.); Міжнародній науково-практичній конференції «Україна в системі сучасного міжнародного правопорядку та європейської інтеграції: загальнотеоретичні та практичні проблеми» (м. Київ, 18 грудня 2018 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Тенденції розвитку юридичної науки в інформаційному суспільстві» (м. Одеса, 28 грудня 2018 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні питання в контексті розвитку сучасних наук» (м. Дрезден, Німеччина, 23 січня 2019 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми реформування системи законодавства України» (м. Запоріжжя, 25–26 січня 2019 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Міжнародне та національне законодавство: способи удосконалення» (м. Дніпро, 29–30 березня 2019 р.); International conference «Scientific development of new Eastern Europe» (Riga, Latvia, 6 April 2019); Міжнародній науково-практичній конференції «Четверті Таврійські юридичні наукові читання» (м. Київ, 17–18 травня 2019 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Юридичні науки: проблеми та перспективи» (м. Запоріжжя, 21–22 червня 2019 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Верховенство права та правова держава» (м. Ужгород, 20–21 вересня 2019 р.).

Публікації. Основні результати дослідження висвітлено у 42 наукових працях, зокрема – 1 монографії, 19 статей у наукових фахових виданнях України, 6 статей у наукових періодичних виданнях інших держав, 16 тез доповідей на науково-практичних конференціях.

Структура дисертації. Робота складається з анотації, вступу, п'яти розділів, логічно об'єднаних у шістнадцять підрозділів, висновків, списку використаних джерел (668 найменувань на 51 сторінці) та додатків. Загальний обсяг дисертації становить 503 сторінки, з них основного тексту – 413 сторінок. Додатки розміщено на 28 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність обраної теми, визначено її зв'язок з науковими програмами, планами, темами; сформульовано мету та окреслено завдання, визначено об'єкт, предмет і методи дослідження; розкрито наукову новизну, теоретичне та практичне значення одержаних результатів, наведено дані про апробацію, впровадження і публікації результатів дослідження.

Розділ 1 «Методологія, історіографія та джерельна база дослідження» складається з трьох підрозділів.

У *підрозділі 1.1 «Методологічні засади дослідження»* наведена характеристика методологічних засад гендерного виміру суддівської діяльності як об'єкта теоретико-правового аналізу. З'ясовано, з метою ґрунтовного дослідження обраної проблематики та одержання достовірних результатів, необхідно

гармонійно поєднати сучасні правові методологічні інструментарії, підходи міждисциплінарного характеру з науковими здобутками минулого, де серед іншого перевагу надати гендерному підходу наукового пізнання. Використання останнього у правовому пізнанні досить нова наукова парадигма, сутність якої полягає не лише у виявленні відмінностей між чоловіком і жінкою, а й у впровадженні в право нових моделей суспільних відносин, що підлягають правовому регулюванню.

Методологічним підґрунтям дисертації слугувала система загальнонаукових та спеціально-юридичного методів пізнання, виявлених, розроблених сучасною наукою і апробованих дослідницькою практикою. Зокрема, використання гендерного підходу у наукових дослідженнях та у практичній правозастосовній діяльності, дало змогу розкласти правові процеси на жіночі та чоловічі «складові», виокремити фемінно-маскулінні ознаки, поглянути на звичні речі з іншої позиції. Акцентовано, що хоча у сучасному суспільстві розрізняють кілька видів гендерів, у дисертації досліджуються гендерні особливості у суддівській діяльності винятково чоловіка та жінки.

Констатовано, що успішне вирішення проблеми забезпечення та реалізації гендерної симетрії українського судочинства значною мірою залежить від комплексного використання різних методологічних підходів, принципів та методів наукового пізнання при дослідженні конкретних аспектів теми, адже тільки у їх органічній єдності можна ефективно побудувати модель забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків суддів. Вирішення вказаного питання потребує розроблення надійних засобів вимірювання гендерної специфіки суддівської діяльності загалом, та окремих її аспектів зокрема.

Відтак інтегральну основу методології дисертації складає розгалужена система підходів, методів і прийомів наукового пізнання, що детермінується особливостями правового явища, що аналізується, та складністю проблеми гендерної дискримінації у суддівській діяльності не лише на національному, але й на міжнародному рівнях.

У підрозділі 1.2 «Історіографія та джерельна база дослідження» виокремлено історичні етапи становлення гендерної рівності у діяльності судів в Україні: Київської Русі, Галицько-Волинського князівства, Литовського князівства, Речі Посполитої та Запорозької Січі, Російської імперії, радянську епоху та сучасність, а також систематизовано джерельну базу цього дослідження.

В Україні гендерні дослідження почали набувати актуальності після здобуття нею незалежності та проголошення курсу демократії, а поряд з цим і гендерної симетрії, зокрема і в суддівській діяльності. У ході вивчення з'ясовано, що гендерна проблематика має глибоке історичне коріння. І лише в незалежній Україні ані Конституція, ані законодавство не містять жодних застережень щодо призначення на посаду судді жінок. Та й склад суддівського корпусу свідчить про те, що посада судді є і привабливою, і доступною для них. Отож історія жінок у судовій системі хоч і коротка, однак, з погляду кількості призначень на посади, доволі успішна. Для жінки-правника робота в судовій системі є надзвичайно привабливою через стабільний високий дохід, престиж, відсутність гендерної дискримінації в оплаті.

Наведене обумовлене особливостями поступального суспільного розвитку, внаслідок чого дедалі частіше виникає суперництво між суддями-жінками і суддями-чоловіками з приводу заміщення адміністративних посад, доступі до суддівського врядування та самоврядування, кар'єрному просуванні до судів вищих інстанцій.

Лише останнім часом майже у всіх сферах суспільного життя актуалізувалися гендерні дослідження. З'являються публікації українських правознавців, філософів, істориків, літературознавців та інших науковців із гендерної проблематики. Поряд із тим, досі все ще залишається майже недослідженим питання, що стосується суддівської діяльності у гендерно-правовому аспекті.

Джерельна база дисертації охоплює нормативно-правові документи, що регламентують досліджувану проблематику, які за суб'єктом поділяють на національні та міжнародні, а також нормативні (декларації, конвенції, закони, рішення, постанови, укази тощо) та інформаційні (рекомендації, звіти, аналітичні огляди, роз'яснення, методичні посібники тощо). Її систематизація та аналіз дали підстави проаналізувати масштабність, значущість необхідності врахування гендерної рівності у суддівській діяльності. До того ж джерелом даних, що слугували підтвердженням чи спростуванням авторських положень у роботі, стали дані проведеного емпіричного дослідження щодо гендерних аспектів суддівської діяльності. Завдяки їм, вдалося відобразити справжню картину реалізації гендерного паритету в судовій системі загалом, з розмежуванням за судовими інстанціями та сформулювати розуміння тих чи інших проблемних питань для суддів-чоловіків та суддів-жінок, визначити спільний знаменник для них та питання, які не дотикаються в силу їх різного сприйняття.

У підрозділі 1.3 «*Міжгалузеві підходи до поняття гендеру та його значення в досліджуваній проблематиці*» обґрунтовано місце гендеру як міжгалузевої конструкції, у дослідженні правового феномену суддівської діяльності. За основу сутності гендеру взято саме соціальну його парадигму: правовий статус судді; особливості поєднання професійної та інших сфер; специфіка соціального захисту, кар'єрного просування, професійної самореалізації суддів; своєрідність стилів управління суддів-чоловіків та суддів-жінок; комплекс особистісних рис та правил поведінки тощо.

З'ясовано, що використання понять «гендер» та «гендерний підхід» у суддівській діяльності дає змогу оцінити наслідки тієї чи іншої дії для чоловіків і жінок та містить:

- інформацію про гендерні показники (дані судової статистика);
- гендерний аналіз (оцінка впливу гендеру на процес відправлення правосуддя; врахування психофізіологічних відмінностей суддів-чоловіків та суддів-жінок під час розподілу навантаження в суді, гендерного аспекту при визначенні спеціалізації судді з розгляду судових справ тощо);
- гендерний паритет в управлінні (доступ до посад суддів, можливості бути обраним на керівну адміністративну посаду, диференціація стилів керівництва суддів-чоловіків і суддів-жінок);
- гендерний світогляд суддів та працівників суду.

Встановлено, що інтеграція гендеру у судову систему покликана вирішити низку завдань, а саме:

- забезпечити рівний доступу до правосуддя чоловіків та жінок;
- виконання державою своїх гендерних зобов'язань у рамках міжнародного права;
- врахувати конкретні потреби статей під час розгляду конкретних гендерно-чутливих справ;
- забезпечити довіру до системи правосуддя;
- реалізувати репрезентативність і легітимність судової системи;
- реформувати закони, що передбачають дискримінацію, укріплення захисту прав людини;
- утвердити гарантії невідворотності покарання винних у насиллі на гендерному ґрунті.

Розділ 2 «Гендерний вимір суддівської діяльності як об'єкт правового аналізу» складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 2.1 *«Поняття діяльності судді як правової категорії: гендерний аспект»* акцентовано, що сучасні жінки стали власниками свого життя, навчилися ним керувати, враховуючи особисті потреби, а не тільки родини, домагатися «місця під сонцем» у професійному середовищі. У такий спосіб, юриспруденція, яка найчастіше асоціюється із Фемідою – богинею справедливості, повертає собі нині жіночий образ. Жінки опанували чимало «чоловічих професій», у багатьох із них навіть досягнула серйозніших результатів, аніж чоловіки. Що стосується правосуддя, то тільки зараз у суддівському корпусі є гендерна рівність: чоловіків і жінок майже порівну. Однак, образ юрист-жінка, а тим паче суддя-жінка є відносно новим. Це пояснюється постійним домінуванням чоловіків у регламентованих правом суспільних відносинах. І хоча в судовій системі жінок більше – крісла керівників все ж дістаються чоловікам.

Згідно з даними емпіричного дослідження, у 90 % судів головою суду є чоловік, лише у 10 % – жінка, а судді-чоловіки мають набагато більше можливостей у професійному зростанні, ніж жінки, на що вказали 75 % опитаних респондентів чоловіків, 90 % – жінок. Крім того, 64 % опитаних суддів-чоловіків та 80 % суддів-жінок вважають, що доступ до суддівської посади та обрання на керівну посаду чи посаду вищого рівня не є однаково рівним для чоловіків і жінок; 27 % і 24 % відповідно не погоджуються із цим та 9 % і 6 % не змогли відповісти. Саме існування певної низки застарілих стереотипів, які досі спрацьовують у свідомості більшості людей, і призводять до гендерної асиметрії в питанні доступу суддів-жінок до керівних посад у суді. Наведене детермінує необхідність запровадження гендерно-чутливої політики в судових установах, з метою забезпечення прав жінки на доступ до суддівської професії та на кар'єрне зростання, реалізацію якої доцільно покласти на Вищу раду правосуддя, Вищу кваліфікаційну комісію суддів України.

З огляду на це, вкрай необхідно додати гендерний компонент до нормативного врегулювання порядку обрання суддів на адміністративні посади, представництва судової влади, а також при формуванні складу органів суддівського

самоврядування. Тому запропоновано надати Раді суддів України як органу суддівського самоврядування, прийняти відповідні рішення, за допомогою яких:

- визначити квоти представлення суддів-жінок на адміністративних посадах у судах усіх інстанцій, зважаючи на загальну кількість працюючих суддів;
- запропонувати суддям визначити за необхідне, у випадку призначення голови суду чоловіка, заступником, зазвичай, обирати суддю-жінку;
- забезпечити паритетне представництво чоловіків та жінок суддів в органах суддівського самоврядування та врядування (Раді суддів України, ВРП, ВККС);
- вживати організаційних заходів для пропорційного представництва чоловіків та жінок на посадах суддів у судах різних інстанцій та юрисдикцій.

Гендерну рівність також навряд чи доречно вводити в абсолют, адже якість правосуддя не залежить від статі служителя Феміди, а лише потребує врахування певних статевих особливостей у судовій діяльності. Сучасне українське судочинство потребує нового образу судді, який зміг би поєднати позитивні як чоловічі, так і жіночі риси, характеристики та специфічні «професійні» особливості. Це – досвідчений, відповідальний фахівець-юрист, комунікабельний та цілеспрямований авторитет для соціального оточення, інтелектуал, який присвятив себе реалізації завдань обраної професії, не зважаючи на стать.

У підрозділі 2.2 «Специфіка організаційно-правових основ забезпечення роботи судді – гендерний вимір» виокремлено формально-юридичні (нормативно-правові), інституційні та матеріально-фінансові основи забезпечення роботи судді. Перші є сукупністю, передбачених нормами права, юридичних засобів забезпечення реалізації, охорони і захисту прав та свобод суддів. Вони закріплені у чинному законодавстві щодо недопущення гендерної нерівності. Інституційні основи виявляються у діяльності органів державної влади, які зобов'язані забезпечувати панування гендерної рівності та недопущення гендерної дискримінації зокрема, в системі правосуддя. Матеріально-фінансова складова забезпечення роботи судді має найбільше гендерно-зabarвлений характер та включає оплату праці та інші соціальні гарантії.

У процесі дослідження, акцентовано увагу на питанні механізму надання суддівських відпусток. Так, для надання відпустки, голова суду має видати наказ, підставою для якого є письмова заява судді. Якщо останній не виданий, суддя не має права на власний розсуд визначати день початку відпустки. Отож, незважаючи на узгоджений керівником графік відпусток і подану суддею письмову заяву про надання відпустки у строки, зазначені у графіку, суддя може опинитися в ситуації, коли голова суду не видає наказ про відпустку, що фактично блокує можливість використання передбаченого Конституцією України права на відпочинок. З огляду на це, запропоновано доповнити положення ст. 134 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» частиною другою такого змісту: «У випадку, якщо голова відповідного суду не видає наказ про відпустку судді, останній/остання вправі ініціювати скликання зборів суддів для розгляду цього питання. На підставі рішення зборів суддів про відпустку, судді видається наказ та вносяться відповідні дані до системи електронного документообігу суду».

Наведено обґрунтування того, що гнучкі варіанти зайнятості (робота неповний робочий день або тиждень) щодо суддів-батьків є декларативними, недієвими на практиці, враховуючи той факт, що тривалість судового розгляду справ заздалегідь хоч і потрібно планувати, однак визначити точно неможливо. До того ж, зважаючи на катастрофічний кадровий голод судової системи і надзвичайно велике судове навантаження, зокрема з розгляду справ, що потребують колегіального слухання, судді-матері відрегулювати закінчення робочого дня вчасно, згідно з розпорядком робочого часу, майже неможливо. Зрозуміло, що із запровадженням «правильної» гендерної політики у суді, такі питання можуть бути врегульовані, за потреби, різними способами. Наприклад, можна запровадити положення про те, що справи, які потребують колегіального розгляду, призначаються до слухання у першій половині дня. Складнішою є ситуація із суддями апеляційних та касаційних інстанцій, але у цих судових інстанціях менше навантаження, ніж у судах першої інстанції і теж, за бажання, знайдеться можливість для вирішення такої проблематики.

У зв'язку з цим, необхідно використовувати «гендерний коефіцієнт» (ГК) для коригування навантаження на суддів, зокрема застосовувати до суддів-жінок (за наявності достатніх для того підстав – може бути застосованим і до чоловіків). Коефіцієнт залежить від того, скільки у судді-жінки дітей на утриманні, якого вони віку, чи потребують додаткового догляду та наявність престарілих батьків, що потребують також такого догляду; його значення є обернено пропорційним (чим менше значення – тим більший час приділяє суддя виконанню обов'язків, не пов'язаних з безпосереднім здійсненням правосуддя). Перелік підстав для застосування гендерного коефіцієнту затверджується зборами суддів кожного конкретного суду та його значення не може бути більшим 10 %.

Крім того, доречно надати суддям-жінкам змогу першочергового вибору спеціалізації розгляду судових справ, залишивши за ними право на обрання простіших їх категорій, визначивши суддям-чоловікам розгляд складних кримінальних проваджень, шляхом доповнення вказаною нормою Типового Положення про збори суддів судів загальної юрисдикції, затвердженого рішенням Ради суддів України від 4 червня 2015 року № 45, що лягло в основу Положення про збори суддів кожного окремого суду.

У підрозділі 2.3 «Гендерна характеристика морально-правових засад суддівської професії» акцентовано, що важливість урахування гендерних морально-професійних характеристик суддів, що утворюють його психологічний портрет, зумовлена впливом гендерних стереотипів на його професійну діяльність.

У межах розкриття цієї проблематики, досліджено гендерні особливості емоційного стану суддів під час судового розгляду, шляхом опитування респондентів з цього приводу. Результати дали підстави сформулювати таку картину: 87 % суддів відчують залучення (високу зацікавленість) та 62 % – тривогу (внутрішнє напруження, переживання) під час відправлення судочинства, серед них 68 % – це судді-жінки і лише 32 % – судді-чоловіки. На пасивність та цейтнот (емоційний дискомфорт, зумовлений бажанням стрімко пришвидшити хід судового засідання) вказали 21 % суддів, у гендерному розрізі – 42 % – це жінки, 58 % –

чоловіки. Крім того, 11 % опитаних зазначили про байдужість та злість (59 % – чоловіки, 41 % – жінки), а 9 % – про розгубленість та побоювання (29 % – чоловіки, 71 % – жінки). Наведене підтверджує авторську позицію щодо існування гендерних особливостей особистості судді та необхідність їх урахування у його діяльності. Вони проявляються під час усього судового процесу, впливають на специфіку судового розгляду: усі пізнавальні процеси, зокрема дослідження доказів, комунікативну діяльність (допити), організаційні моменти судового процесу та виховний його момент.

У ході анкетування суддів, було досліджено особливості комунікативного контролю суддів у гендерному розрізі, який відіграє важливу роль у безконфліктному спілкуванні. Результати дослідження показали, що судді-жінки мають низький рівень комунікативного контролю, що свідчить про те, що вони більш безпосередні і відкриті у спілкуванні, зокрема під час судового розгляду. Суддям-чоловіками характерний високий комунікативний контроль, а це означає, що вони «фільтрують» розмову, управляють вираженням своїх емоцій.

Зосереджено увагу на тому, що професійний набір особистісних якостей суддів-жінок передбачає: вміння йти на компроміс, гнучко вести діалог, враховуючи позиції сторін; впевненість у собі і своїй місії; вміння діяти в ситуації конфлікту та загрози ризику; постійну готовність до змін, нововведень; здатність швидко робити вибір; вміння ефективно використовувати здібності і вміння інших людей; розважливе ставлення до нововведень, здоровий консерватизм; вміння протистояти тиску, відстоювати свою позицію; вміння жити сьогоднішнім днем, «тут і зараз». У чоловіків відзначено такі провідні якості і вміння: постійна готовність до змін, до нововведень; вміння за необхідності нав'язувати свою позицію; відчувати себе вільним і отримувати вигоду в рамках прийнятих обмежень і правил; ефективно використовувати здібності й уміння інших людей; використовувати чужі ідеї для реалізації своїх цілей; діяти в ситуації конфлікту та загрози ризику; справляти враження, налагоджувати і підтримувати стосунки з іншими людьми; впевненість у собі і своїй місії; вміння протистояти тиску, відстоюючи свою позицію тощо. І хоча нормативно визначений перелік особистісно-професійних суддівських рис не має гендерного забарвлення, з-поміж них виокремлено чоловічі та жіночі; акцентовано на важливості їх урахування у професійній діяльності судді та реалізації принципу гендерної рівності.

Розділ 3 «Особливості суддівського правозастосування у гендерному контексті» складається з чотирьох підрозділів.

У підрозділі 3.1 *«Особливості формування внутрішнього переконання судді при прийнятті рішення в окремих категоріях цивільних справ, пов'язаних із проявами дискримінації за ознакою статі»* акцентовано на тому, що гарантією захисту прав та законних інтересів жінок та чоловіків, що стали жертвами гендерної дискримінації, є правильне застосування законодавства, яке регулює порядок вирішення спорів у справах, пов'язаних із проявами дискримінації за ознакою статі. Дослідження свідчить про позитивні трансформації у судовому захисті з питань гендерної асиметрії. Але, не зважаючи на позитивні досягнення у справах цієї категорії, необхідно усунути формальний підхід при вирішенні цього

питання по суті. Саме тому підлягають подальшому вдосконаленню, зокрема, законодавчі положення, які давали б змогу, значною мірою, жінкам, забезпечити гармонію між їхнім професійним життям та сімейними обов'язками.

Проведений аналіз судових рішень засвідчив, що довести у правовому полі статево дискримінацію нелегко, навіть якщо її наявність очевидна. Крім того, він показав, що:

- реально кількість звернень до суду за захистом порушеного цивільного права дискримінацією за ознакою статі є незначною, порівняно з реальними їх цифрами, а тому можна стверджувати про латентний показник цієї категорії справ;

- порушення основного права, припустимо трудового, не завжди призводить до встановлення дискримінаційних дій, що з нього випливають, тобто субсидіарний характер норм про дискримінацію не має абсолютного характеру для судів;

- при встановленні дискримінації, беззаперечно обов'язковим є порівняння фактичних обставин спору зі «зразком для порівняння», т. зв. «компаратором», за відсутності зазначеного – факт дискримінації доведеним не буде; єдине про що може йтися – існування певної нерівності;

- більшість позовів про захист від дискримінаційних дій за ознакою статі носять «надуманий» характер та відображають бажання «ображеного позивача» привернути до себе увагу суспільства та суду, «покарати» кривдника;

- у сторін такої категорії справ відсутнє чітке розуміння поняття «гендерної дискримінації», що й призводить до подачі необґрунтованих позовів.

Акцентовано, що саме судді є дієвим пусковим механізмом реалізації і досягнення гендерної рівності у нашій державі, адже від їхніх рішень у досліджуваній категорії спорів залежить формування державної політики у цьому напрямі.

У підрозділі 3.2 «Вплив гендерного чинника на формування внутрішнього переконання судді під час прийняття рішень у кримінальному судочинстві» актуалізовано дослідження специфіки розгляду кримінальних проваджень, пов'язаних із проявами дискримінації за ознакою статі. Так, саме особа, яка зазнала гендерної дискримінації, має переконати у цьому суд. Такий принцип доведення у цих справах полягає в тому, що потерпілий/потерпіла може обмежитися лише представленням відповідному органу фактів, на підставі яких можна зробити висновки, що ймовірно мала місце безпосередня чи опосередкована дискримінація, але тягар доведення за порушення принципу рівного ставлення покладається на особу, яку обвинувачують у цьому. У більшості випадків у кримінальних провадженнях, пов'язаних з дискримінацією за ознакою статі, можна констатувати відсутність свідків події кримінального правопорушення, що спричинено їх специфікою – жертва та злочинець знаходяться сам на сам. Зазвичай, такі правопорушення вчиняються в умовах неочевидності. З огляду на це, єдиним інструментарієм для встановлення фактичних обставин справи є показання жертви та правопорушника, які, безперечно, суперечитимуть одні одним, оскільки, не часто у цій категорії проваджень вина визнається обвинуваченим. Їх оцінка здійснюється судом за своїх внутрішнім переконанням.

Здійснене дослідження дало підстави стверджувати, що для доведення факту гендерної дискримінації, суду необхідно встановити:

- чи зазнала особа більш сприятливого ставлення, якби вона була особою іншої статі;

- чи змінилося б остаточне рішення суду, якби вирішувалося питання відносно особи іншої статі;

- вчинення кримінального правопорушення ґрунтується на стереотипному розподілі соціальних ролей за ознакою статі.

У підрозділі 3.3 «Специфіка розгляду суддями гендерно-чутливих справ» наведено їх авторський перелік. Так, гендерно-чутливими є судові справи, пов'язані із дискримінацією, як на стадії досудового розслідування, так і на стадії судового розгляду, зокрема кримінальні провадження щодо:

1) злочинів проти життя і здоров'я особи: умисне вбивство (ст. 115 КК України), умисне тяжке тілесне ушкодження (ст. 121 КК України), умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження (ст. 122 КК України), умисне тяжке тілесне ушкодження, заподіяне у стані сильного душевного хвилювання (ст. 123 КК України), умисне заподіяння тяжких тілесних ушкоджень у разі перевищення меж необхідної оборони або у разі перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця (ст. 124 КК України), умисне легке тілесне ушкодження (ст. 125 КК України), побої і мордування (ст. 126 КК України), катування (ст. 127 КК України);

2) злочинів проти волі, честі та гідності особи: незаконне позбавлення волі або викрадення людини (ст. 146 КК України), захоплення заручників (ст. 147 КК України), торгівля людьми або інша незаконна угода щодо людини (ст. 149 КК України);

3) злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості людини: зґвалтування (ст. 152 КК України), примушування до вступу у статевий зв'язок (ст. 154 КК України).

Серед справ про адміністративні правопорушення гендерно зумовленими є вчинення дрібного хуліганства (ст. 173 КУпАП) та домашнього насильства, насильства за ознакою статі, невиконання термінового заборонного припису (ст. 173-2 КУпАП).

Гендерно забарвлені цивільні справи виникають із:

- сімейних правовідносин (про розірвання шлюбу, стягнення аліментів, поділу майна подружжя, визначення місця проживання дитини, оспорення батьківства, позбавлення батьківських прав, встановлення режиму окремого проживання за заявою подружжя, стягнення пені за прострочення сплати аліментів тощо);

- трудових правовідносин: порушення права на рівну оплату праці, звільнення з роботи, переведення на іншу роботу, поновлення на роботі, виплати заробітної плати, надання відпусток у зв'язку з вагітністю, пологами та догляду за дитиною, чи додаткових відпусток працівникам, які мають дітей;

- житлових спорів: виселення, визнання особи такою, що втратила право користування жилим приміщенням;

- спори щодо відшкодування моральної шкоди за сексуальні домагання.

Що стосується адміністративних справ, то гендерну специфіку мають спори із прийняття на публічну службу, її проходження, звільнення з неї та виборчих спорів (щодо порушення т. зв. «гендерної квоти»).

Наведений вище перелік судових справ не є вичерпним та дещо умовним; наявність або відсутність гендерного забарвлення у тій чи іншій ситуації оцінюється з урахуванням усіх обставин справи. Суддям потрібно докладати постійних зусиль для подолання гендерних стереотипів, лише позбувшись яких можна об'єктивно і неупереджено ставитися як до жертви насильства, так і до кривдника, розглядати справи та ухвалювати законні та справедливі судові рішення.

У підрозділ 3.4 «Відмінності у типах професійно-правових проблем за гендерним показником» висвітлено позицію стосовно професійно-правових проблем, з якими стикаються судді-жінки:

- 1) велике навантаження на суддю та брак часу (для розгляду справ у передбачені законом строки, зокрема для вивчення практики вищих судів);
- 2) нестабільність/відсутність усталеної судової практики (зокрема через особливості процесуального закону), а також неоднакове застосування судами закону;
- 3) нестабільність законодавства та його недосконалість;
- 4) неналежні умови для роботи суду та суддів (матеріально-технічного, організаційного та управлінського характеру);
- 5) забезпечення явки учасників процесу, їх недобросовісна поведінка (зловживання правами, невиконання обов'язків, затягування розгляду справи), зокрема процесуальні проблеми, пов'язані із забезпеченням явки учасників процесу.

Натомість судді-чоловіки вказують на такі професійні проблеми:

- 1) неналежні умови для роботи суду та суддів (матеріально-технічного, організаційного та управлінського характеру);
- 2) велике навантаження на суддю та брак часу (для розгляду справ у передбачені законом строки, зокрема для вивчення практики вищих судів);
- 3) нестабільність законодавства та його недосконалість;
- 4) нестабільність/відсутність усталеної судової практики (зокрема через особливості процесуального закону), а також неоднакове застосування судами закону;
- 5) проблеми винятково професійного характеру: недостатній рівень знань конкретного опитаного судді, сумніви в правильному правозастосуванні, зокрема проблеми у виконанні приписів процесуальних норм.

Результати проведеного емпіричного дослідження свідчать, що для суддів-жінок (59 %) найбільш гострим є питання надмірного, непропорційного судового навантаження, та пов'язаного із ним браку часу для належного вивчення справ, що надійшли на розгляд, та підготовки до їх слухання; можливості самовдосконалення та підвищення кваліфікації. При надмірному судовому навантаженні, судді-жінці просто не вистачає фізичних і психологічних ресурсів, щоб відповідати ролі як берегині сімейного вогнища, так і гарного професіонала, що часто призводить до

психологічного дисбалансу чи дисгармонії, почуття провини, ось чому вирішення проблеми із визначенням суддівського навантаження для них є такою актуальною, чого не скажеш щодо суддів-чоловіків.

Належний рівень матеріально-технічного, організаційного забезпечення в роботі для суддів-чоловіків є першочерговим питанням (на це вказали 47 % опитаних суддів-чоловіків), оскільки для них їх успішність, досягнення та статус вимірюється розміром власного заробітку та успіхами у професійній діяльності, величиною та ремонтом службового кабінету, найновішою моделлю комп'ютера тощо.

І хоча у суспільстві панує думка про те, що коли людина переступає поріг суду, вона перестає бути жінкою чи чоловіком; це професійний суддя й тут немає значення настроїв особи, її характер чи емоційність, не мають значення особливості жіночої чи чоловічої статі. Однак такий стан речей не відповідає дійсності, адже взаємодія роботи та сім'ї була і залишається центральною проблемою для суддів-жінок, тому що вони – матері. Чи свідчить наведене про те, що вона має свій особливий погляд на світ, обумовлений її жіночою сутністю? Чи може йтися про те, що голос жінки звучить по-іншому? Не завжди. Якщо у суддів-жінок виникає відмінна від суддів-чоловіків думка, то це не завжди через те, що вони жінки. Суддям апріорі характерне різноманіття думок з приводу правозастосування.

Різні суддівські міркування з приводу правозастосування не завжди пов'язані із гендером, але не враховувати його неможливо, адже насправді значною мірою судові рішення, що виражали незгоду із думкою більшості, викладені у формі окремих думок, вийшли з-під пера суддів-жінок, що свідчить про специфіку їх мислення у випадках множинності поглядів на те чи інше правове питання, що і забезпечує різноманіття підходів до процесу прийняття рішення суддями.

Розділ 4 «Правовий принцип гендерної рівності суддів: теоретичні засади та практичне втілення» складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 4.1 «Правовий принцип гендерної рівності суддів у законодавстві: загальнотеоретичні проблеми» акцентовано, що задекларована гендерна рівність українського суспільства значною мірою існує тільки на папері, а держава не в змозі на нинішньому етапі її розвитку створити цивілізовану сучасну політико-правову систему реалізації принципу рівності чоловіків і жінок. Позитивних змін зазнала державна гендерна політика, однак нині юридична гендерна рівність не може подолати фактичну нерівність між чоловіками і жінками у різних аспектах життя, а тому носить формальний характер.

В основі принципу гендерної симетрії суддівської діяльності лежить узагальнене доктринальне розуміння рівності, звісно, з урахуванням особливостей відправлення судочинства: специфіки розгляду гендерно-чутливих справ, просування по кар'єрній драбині, здійснення судового менеджменту, можливостей поєднання професійної діяльності з іншими сферами життя тощо. Поряд з тим, доводиться констатувати, що поки що він не набув належної актуальності, хоча і є цікавим для суспільства, а тому потребує окремого наукового-практичного пошуку дієвих шляхів його вирішення. До того ж, гендерне питання не було враховано ані в Стратегії реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів

на 2015–2020 роки, схваленій Указом Президента України від 20 травня 2015 року, ані в Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020», схваленій Указом Президента України від 12 січня 2015 року № 5/20150, що свідчить про його несприйняття як наскрізної проблеми, що пронизує усі сфери життя суспільства і пов'язана зі здійсненням судочинства.

У результаті проведеного дослідження, виявлено проблему відсутності гендерно-чутливих статистичних даних щодо суддівської діяльності, що не дає змоги зрозуміти масштаби гендерної її дискримінації на сучасному етапі. Встановлено, що використання правильних соціально-економічних індикаторів забезпечує масштабне уявлення про ситуацію стосовно жінок і чоловіків у судовій системі та під час здійснення судочинства, про системність соціальної та гендерної дискримінації; тенденції щодо її зменшення або збільшення. Отож, аналізуючи дані судової статистики, можна встановити, у який спосіб репрезентують судді суспільство, в якому вони здійснюють судочинство.

У підрозділі 4.2 «Класифікація правових принципів гендерної рівності суддів» констатовано, що аналіз гендерного законодавства України дає підстави стверджувати, що застосування гендерного підходу під час реформи судової системи полягає, зокрема, і в переформатуванні національної нормативно-правової бази захисту прав людини у відповідності до міжнародних норм та вимог, а тому всі працівники судів повинні пройти спеціальну підготовку з гендерних питань. Звичайно, для того, щоб судочинство отримало належний рівень підтримки суспільства – у процесі правосуддя повинні бути представлені жінки, які відображають відповідну суспільну групу, проблеми якої також потребують правового вирішення, а отже, необхідно створити репрезентативність сектору правосуддя.

У контексті цього, запропоновано авторську класифікацію принципів гендерної рівності суддів:

1) за нормативно-правовим визначенням:

– правові (чітко закріплені у законодавстві: принцип рівності правового статусу, відповідальності, організаційно-правового забезпечення суддів);

– фактичні (основуються в самих по собі суспільних відносинах з приводу гендерних розбіжностей суддів: рівність у ставленні до суду незалежно від статі, можливості бути обраним на керівну посаду);

2) за врахуванням індивідуальних особливостей судді:

– абстрактної рівності, яка передбачає, що певне правило має застосовуватись однаково до всіх, кого воно стосується, як у випадку рівності перед законом;

– конкретної рівності, при застосуванні якої потрібно враховувати конкретні особливості кожного судді;

3) за сферою впливу:

– статусні (рівність обсягу повноважень під час здійснення судочинства, обмеженість втручання влади в особисте життя судді, повнота прав і свобод під час здійснення судочинства тощо);

– організаційно-правові (єдність вимог до кандидатів у судді, рівність судової відповідальності, матеріально-технічного забезпечення, спеціалізація, розподіл судового навантаження та інші);

– адміністративно-правові (можливість бути обраним на адміністративну посаду, забезпечення рівної участі в управлінні справами суду шляхом реалізації права на суддівське самоврядування).

З огляду на це, враховуючи, що гендерно-правовий аспект статусу судді не повною мірою урегульовано чинним законодавством, він загалом носить декларативний характер, саме принцип гендерно-правової рівності суддів повинен лягти в основу вирішення таких питань та стати регулятором гендерних відносин.

У підрозділі 4.3 «Реалізація правового принципу гендерної рівності під час здійснення правосуддя» зосереджено увагу на механізмі реалізації принципу гендерної рівності суддів, який зосереджує в собі:

1) аналіз – процес систематичного збору інформації для отримання реальної картини гендерної симетрії;

2) моніторинг – процес отримання зворотного зв'язку про результати (показники) успішного чи такого, що не вдалося досягнення очікуваних результатів щодо подолання гендерної нерівності у судовій системі, у ході якого відслідковується виконання завдання, у порівнянні із заздалегідь визначеними показниками; передбачає збір та аналіз інформації про реалізацію стратегії та її результатів;

3) гендерний аудит – включає перегляд наявної стратегії гендерного інтегрування та її результатів; опитування думки членів суддівської спільноти щодо низки гендерних питань, аналіз їх відповідей; систематизація отриманої інформації та розроблення плану дій щодо вирішення проблем, виявлених у ході гендерного аудиту;

4) заключна оцінка – об'єктивна оцінка одержаних результатів, визначення їх ефективності, цінності.

З'ясовано, що необхідність врахування гендеру у суддівській діяльності базується на тому, що:

- потреби відрізняються в залежності від статі та віку;
- політику гендерної ізоляції потрібно повністю знівелювати;
- гендерний аспект у суддівській діяльності повинен бути врахований при реалізації правосуддя та судовому менеджменті;
- гендерна експертиза повинна бути реальною та дієвою.

Загалом, законодавство України характеризується як недискримінаційне. Однак проблема здебільшого полягає у практиці його правозастосування: ігнорування відповідних положень, наявність лише формальних посилань на них, гендерно-нейтральний підхід до розгляду справ, пов'язаних із захистом прав жінок, призводять до того, що право на рівний доступ до правосуддя порушується.

Процес оскарження фактів дискримінації за ознакою статі вирізняється з-поміж інших. Його специфічність полягає у труднощах зізнання про факти дискримінації чи насильства, жертвами яких здебільшого є жінки (сором, боязнь осуду, страх перед помстою), а отже, і відсутності самих звернень до відповідних

структур або відмови від показань через почуття страху, що, натомість, ускладнює або унеможлиблює контроль за скоєнням таких фактів та, відповідно, унеможлиблює будь-яке реагування на них або складність їх доведення. Необхідно звернути увагу на недосконалу систему гендерної та антидискримінаційної експертизи проектів нормативних актів, які є не просто аналізом прав жінок, а дослідженнями умов забезпечення гендерної рівності.

Розділ 5 «Зарубіжний досвід втілення гендерної рівності у суддівській діяльності: шляхи забезпечення для України» складається з трьох підрозділів.

Підрозділ 5.1 «Реалізація гендерної рівності у країнах романо-германської правової сім'ї» присвячено пошуку механізму впровадження досвіду вказаних держав для України.

У країнах романо-германської правової сім'ї у суддівській професії досі зберігається «скляна стеля», яка не дає змоги жінкам займати престижні адміністративні посади у судовій системі та горизонтальна сегрегація, за якої більшість жінок, зважаючи на усталені статеві стереотипи, у випадку наявності спеціалізації в суді, розглядають цивільні справи. «Гендерний досвід» ФРН є цікавим для сучасної України, з огляду на те, що цій країні все-таки вдалося певною мірою досягнути гендерного паритету у важливих сферах життя соціуму і залучити жінок до прийняття суспільно важливих рішень, доказом чого слугує зайняття ними найвищих державних постів. У французькій судовій системі посаду судді обіймають 40,2 % чоловіків та 59,8 % жінок. Адміністративні посади розподілилися за статевою ознакою у такий спосіб: 71,4 % – чоловіки і 28,6 % – жінки. Головами судів першої інстанції є 70,9 % чоловіків та 29,1 % – жінок; відповідно в апеляційній інстанції посади голів належать 72,3 % та 27,7 %, а в касації – 100 % чоловікам. Наведене свідчить, що Франція досягла чималих результатів у реалізації принципу гендерної рівності в судочинстві саме завдяки чіткій державній політиці у цьому напрямі, правильному законодавчому врегулюванню та запровадженню низки позитивних нововведень. Посади суддів значною мірою стали «жіночими», однак інститут лідерства для суддів-жінок поки що майже недосяжний.

Гендерні показники у судовій системі Швеції демонструють практичне досягнення гендерного паритету, де серед загальної кількості суддів 53,4 % – чоловіки, а 46,6 % – жінки. Адміністративні посади займають відповідно 63,9 % чоловіків та 36,1 % – жінок. Із розподілом за інстанціями: 63,3 % чоловіків і 36,7 % жінок є головами у судах першої інстанції; в апеляції відповідно – 70 % і 30 %, в касаційному суді – 50 % на 50 %. А проаналізовані статистичні показники забезпечення та реалізації гендерної рівності у судочинстві Фінляндії свідчать про те, що із загальної кількості суддів 49,1 % – чоловіки, 50,9 % – жінки. Адміністративні посади у судовій системі на 78,3 % належать чоловікам і лише 21,7 % – жінкам. У суді першої інстанції посаду голови обіймають 76,3 % чоловіків та 23,7 % – жінки. Апеляційна інстанція характеризується 100 % представництвом на посадах голів судів чоловіків, у касації – 50 % на 50 % представники різних статей. Наведені дані відображають «гендерну картину» правосуддя, де з одного боку, наявна загальна «фемінізація» судів, а з іншого – чималі перешкоди у доступі

жінок до інституту лідерства, оскільки принцип пропорційного їх представлення державою не забезпечено. Наведене підтверджує, що скандинавська модель реалізації принципу гендерної рівності є для України взірцем паритетної моделі «гендерної інтеграції» в усі сфери суспільного життя.

Отож виявлені відмінності у реалізації принципу гендерної рівності у різних країнах є корисним та оптимальним для формулювання переліку ключових пріоритетних питань забезпечення гендерного паритету в Україні.

У підрозділі 5.2 «Ключові тенденції забезпечення гендерної рівності у країнах англо-американської правової сім'ї» досліджено специфіку реалізації гендерної рівності у зазначених країнах. Загалом проблемною точкою судочинства країн англо-американської правової сім'ї є значно менша кількість суддів-жінок у порівнянні з чоловіками, та різні кар'єрні можливості для них. Зокрема, в Англії та Уельсі жінки складають 23 % від загальної кількості суддів, в судах Канади жінок 33 %, в США – близько 30 %, в Ірландії також не більше 30 %. Це обумовлено дуже високим статусом судді.

Для України є важливим австралійський досвід забезпечення та реалізації гендерної рівності шляхом створення однієї державної інституції, із наділенням її широким колом повноважень, тотальної участі громадськості. Подолання гендерної нерівності лежить в площині державної політики. Однак, практика показує, що саме законодавче її урегулювання та проведення необхідних реформ не дає бажаних результатів, адже потрібен ще й дієвий механізм контролю зі сторони держави.

Гендерна картина суддівського корпусу Великої Британії не має «жіночого обличчя», і хоча жінки займають посади здебільшого у судах першої інстанції, однак до адміністративних посад та судів вищих рівнів їх поки що не допускають.

Отож у країнах англо-американської правової сім'ї модель забезпечення гендерної рівності базується на соціально-культурних традиціях, враховує особливості менталітету, усталені стереотипи сприйняття статевих ролей тієї чи іншої держави. Звісно, ця проблема повністю не вирішена у жодній із держав, але досягненню позитивних результатів гендерного паритету сприяє правильна спрямованість гендерної політики держави, постійний моніторинг результатів ефективності прийнятих рішень у цій сфері, фінансування гендерних програм та заходів тощо.

У процесі визначення того, яка з країн (Швеція, Німеччина чи Канада) досягла найбільшого успіху у реалізації гендерного паритету, за результатами опитування суддів, було встановлено, що 41 % опитаних вважають, що це Швеція, 26 % – Німеччина, 15 % – Канада.

Підрозділ 5.3 «Механізми імплементації кращих зарубіжних моделей організації судочинства та гендерного законодавства в умовах реформування судової системи України» висвітлено позицію стосовно подальшого вдосконалення нормативного врегулювання судочинства з урахуванням міжнародного досвіду.

Позиція стосовно того, що декларований державою комплекс заходів щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків є теоретичним

механізмом реалізації принципу гендерної рівності, зокрема і в судовій системі, однак на практиці він майже неіснуючий, є прийнятною.

Досвід показує, що вивчення досліджуваного питання, корінь проблеми полягає і в тому, що нині у навчальних програмах майбутніх правників відсутні предмети, які б формували у студентів гендерне бачення суспільства, розуміння гендерного паритету та участь кожного з нас у реалізації принципу гендерної рівності, з метою розбудови демократичної держави та реалізації верховенства права.

Отже, імплементуючи іноземний досвід урегулювання гендерної організації судочинства, необхідно:

- включити експертів з гендерних питань до складу Комісії з питань правової реформи при Президентові України та Комітету з питань правової політики та правосуддя Верховної Ради України;

- включити експертів з гендерних питань до складу Вищої кваліфікаційної комісії суддів України і Вищої ради правосуддя та враховувати їх досвід у вирішенні гендерно зумовлених питань;

- передбачити квоти з метою забезпечення рівного представництва суддів-жінок у складі Ради суддів України;

- включити гендерну складову до кожного етапу організації та навчання кандидатів на посаду судді та діючих суддів;

- інтегрувати цінності рівності та відсутності дискримінації у ході судової реформи, з метою поступової трансформації мислення суддів, працівників судів, громадськості та переходу на європейські цінності, гендерну культуру;

- враховувати потреби суддів з дітьми та літніми родичами, що потребують догляду під час розподілу судового навантаження, обрання спеціалізації суддів з розгляду судових справ, обрання на посаду слідчого судді, надання чергової, додаткової чи інших відпусток;

- інтегрувати цінності рівності та відсутності дискримінації при здійсненні керівництва та адміністрування у судах;

- інтегрувати гендерні компоненти у ході вдосконалення системи юридичної освіти та підготовки персоналу для судів;

- враховувати необхідність збільшення чисельності жінок при доборі на посаду судді;

- організувати розгорнутий збір статистичних даних гендерно-чутливої судової статистики;

- враховувати необхідність збільшення чисельності жінок (зокрема на керівних посадах) та покращення доступу до кар'єрних можливостей суддів-жінок в управлінні судами;

- створити механізми контролю зі сторони омбудсмена України за використанням законодавства з питань забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків;

- забезпечити організацію наукових та експертних досліджень з гендерної проблематики суддівської діяльності.

Лише у разі, якщо позбутися безлічі стереотипів, упереджень, очікувань, подвійних стандартів та сумнівів, які існують у суспільстві – відкриється гендерно-збалансований світ рівних можливостей.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення та нове вирішення наукової проблеми теоретико-правового аналізу гендерного виміру суддівської діяльності. Теоретично обґрунтовано необхідність та важливість урахування гендерного компонента у щоденній діяльності суддів та судів України. Розроблено пропозиції, рекомендації і запропоновано шляхи практичної реалізації цієї проблеми, зокрема:

1. Гендерний підхід у наукових дослідженнях у галузі юриспруденції обумовлений необхідністю нормативного закріплення в національному законодавстві гендерної рівності в усіх сферах суспільного життя відповідно до міжнародних правових стандартів. Для забезпечення достовірності результатів, використано комплекс філософських, загально-правових та спеціально-юридичних методів дослідження у їх сукупності.

2. Гендерна проблематика має глибоке історичне коріння. Довгий час жінка у суспільстві займала другорядну роль, була позбавлена соціальних і політичних прав, її місце, з певними винятками, зводилося до виконання повсякденних сімейних обов'язків, виховання дітей тощо. Зміна цього становища обумовлена насамперед економічними, соціальними та культурними факторами суспільного розвитку. Наслідком цього стала можливість жінки повною мірою реалізувати себе у професії нарівні з чоловіками та отримати на законодавчому рівні захист від дискримінації за ознакою статі. Як результат, уже в середині минулого століття на теренах нашої держави кількість жінок на суддівських посадах була майже рівною з представниками чоловічої статі. Пізніше суддівська кар'єра для жінок стала більш доступною завдяки нормативно-правовому врегулюванню державою питання рівності доступу до професії судді представників обох статей.

3. Сучасне розуміння гендеру як міжгалузевого поняття, повинне враховувати комплекс особистісних характеристик світосприйняття індивіда, його досвіду, набутого у процесі соціалізації. Це поняття досліджувалося крізь призму правових аспектів зазначених категорій. Доцільність урахування гендеру у суддівській діяльності проаналізована з огляду на положення про гендерну рівність, статеву дискримінацію, асиметрію за статевою ознакою у контексті їх юридичної сутності. Дотримання на практиці гендерної симетрії та усунення статевої дискримінації сприятиме забезпеченню рівних можливостей у професійній суддівській діяльності для представників різних статей. Національне законодавство та міжнародні нормативно-правові акти, наукові публікації, зокрема міждисциплінарні, а також результати проведеного у ході наукового пошуку емпіричного дослідження склали джерельну базу дисертації. Аналіз вказаних джерел свідчить про те, що обрана тема у нашій державі комплексно та всебічно раніше не досліджувалася та не вивчалася.

4. Гендерний баланс у судовій системі України дотримується на рівні першої інстанції. Апеляційні та касаційні суди дотепер залишаються «чоловічими», що підтверджує наявність проблеми доступу суддів-жінок до участі в органах суддівського врядування і самоврядування та керівництва судовою системою загалом. Причиною цього є століттями сформовані у суспільстві стереотипи про жіночі та чоловічі статусні ролі. Хоча держава нормативно врегулювала питання рівноправності суддів-жінок та суддів-чоловіків, але на практиці фактично не надала першим згоди на входження їх до «інституту лідерства». Нині керівник суду – жінка здебільшого є винятком, аніж звичним явищем. Для забезпечення гендерної рівності, запропоновано закріпити у національному законодавстві квотний принцип представництва жінок на адміністративних посадах у судах усіх інстанцій, а також при формуванні складу органів суддівського самоврядування та врядування.

5. Для повноцінного організаційно-правового забезпечення роботи судді, запропоновано надати більшої гнучкості трудовим відносинам, передбачивши скорочення тривалості робочого дня для суддів, які виховують дітей, та надання відпусток у зручний час для їх оздоровлення, можливості коригування графіка роботи судді, врахування гендерного критерію при визначенні суддівського навантаження та встановлення спеціалізації суддів з розгляду певних категорій справ тощо. Такі заходи повинні однаковою мірою стосуватися представників суддівської спільноти обох статей.

6. Моральна складова суддівської діяльності вимагає дотримання правил суддівської етики – морально-етичних норм, стандартів та правил поведінки, як службової, так і позаслужбової, які є більш жорсткими, ніж для інших представників суспільства. При цьому критерії таких норм, стандартів і правил суддівської професії не повинні відрізнятися залежно від гендеру. Аналіз норм і правил поведінки судді дає змогу передбачити певну його поведінку в тих чи інших конкретних умовах суддівської діяльності, у колективі та у повсякденному житті.

7. Для законного та обґрунтованого вирішення цивільних спорів, пов'язаних із проявами дискримінації за ознакою статі, виникає необхідність виокремлення певної специфіки їх розгляду, проблемних матеріально-процесуальних правових питань, удосконалення законодавства, що їх регулює. Аналіз судової практики у цих справах засвідчив потребу виділення окремої категорії, яка пов'язана із прямою дискримінацією за ознакою статі, коли йдеться про материнство як явище, котре має прямий та безсумнівний зв'язок зі статтю, або про відповідні права, які можуть бути реалізовані винятково жінками. При цьому, такий аналіз підтвердив, що непряма дискримінація за ознакою статі спостерігається, коли порушуються права, які належать однаково як чоловікам, так і жінкам. Але й за таких умов, у більшості випадків постраждалою стороною є жінки.

8. У ході судового розгляду кримінальних проваджень, пов'язаних із дискримінацією за ознакою статі, судді часто недооцінюють їх суспільну небезпечність, не вважають такі діяння грубим порушенням прав людини, що призводить до поверхового їх розгляду, призначення покарань, які не відповідають рівню суспільної безпеки вчиненого, ігнорують психологічний та фізичний стан жертви й необхідність її захисту. При цьому, суд повинен перевірити, чи зазнала

особа більш сприятливого ставлення, якби вона була особою іншої статі або чи змінилося б остаточне рішення суду, якби вирішувалося питання стосовно особи іншої статі.

9. До категорії гендерно-чутливих належать судові справи, пов'язані із дискримінацією за ознакою статі. Специфіка їх розгляду полягає в необхідності аналізу фактичних обставин і доказів, які підтверджують факт дискримінації та прийняття на їх підставі законного й об'єктивного судового рішення. У таких справах, окрім матеріальних норм національного законодавства, необхідно застосовувати міжнародні нормативно-правові акти з питань гендерної рівності, а також рішення ЄСПЛ, оскільки тільки у їх сукупності можна усвідомити сутність самого процесу дискримінації за ознакою статі, її характерних властивостей та ознак у поєднанні із соціальними стереотипами та зрозуміти наявний механізм правового регулювання цієї сфери.

10. Проблемні питання, які постають перед суддями при вирішенні справ, пов'язаних із дискримінацією за ознакою статі, зумовлені, передусім, відсутністю чіткої та усталеної судової практики, її нестабільністю, невизначеністю законодавства та його суперечливістю. Окремо акцентовано на: необхідності зміцнення авторитету судової влади та поваги до неї; забезпеченні незалежності суддів при прийнятті рішень; усуненні впливу чи тиску будь-кого на суд. Проблеми виникають і у зв'язку із суперечливістю окремих положень судової реформи, яка проводиться нині в Україні; недосконалістю матеріальних та процесуальних норм права; належними умовами праці та матеріально-технічним забезпеченням судів і суддів; правовим нігілізмом населення та низьким рівнем правової допомоги у справах тощо. При цьому, саме врахування гендерного аспекту суддівської діяльності, поєднання чоловічого та жіночого досвіду суддів, сприйняття та розуміння проблемних питань і ситуацій принесе чимало користі для їх збалансованого вирішення.

11. Однією із цеглин фундаменту демократичного суспільства традиційно повинна бути гендерна рівність. Нині в Україні відсутній необхідний баланс між здобутками держави в забезпеченні гендерної симетрії на законодавчому рівні та практичному втіленні норм права у повсякденне життя і правозастосування. Аналіз національного «гендерного законодавства» дав підстави зробити висновки про те, що для ефективної реалізації усіх принципів гендерної рівності потрібні не лише реформи в галузі права, а й дієва система контролю за дотриманням антидискримінаційних норм, усебічний їх аналіз (гендерна експертиза) на відповідність міжнародному, насамперед європейському законодавству, а також викликам сьогодення.

12. Правовий статус людини і громадянина, закріплений у нормах права, обов'язково містить принцип гендерної рівності, має безпосереднє відношення і до суддів (рівні права, свободи і обов'язки жінки і чоловіка, врахування особливостей статей у правовому регулюванні, система засобів гарантування рівності статей у державі). Такий статус містить у собі концептуальне розуміння і визначення однаковості і рівності представників обох статей і має суттєве значення для правильного визначення візії цього поняття та необхідність врахування гендерного

аспекту при правовому регулюванні суддівської діяльності. Принцип гендерної рівності суддів є складовою загального принципу рівності та означає рівність статусу суддів незалежно від статі, реалізацію на практиці рівності у суддівському соціумі і забезпечується рівними умовами й однаковими можливостями, зокрема й щодо права на зайняття адміністративних посад і участі у суддівському самоврядуванні і врядуванні, кар'єрному просуванні до судів вищих інстанцій.

13. Застосування на практиці принципу гендерної рівності у правосудді необхідно започаткувати з підвищення рівня демократичності самих гендерно-правових відносин у суспільстві та побудови їх на засадах паритету обох статей. Вирішувати проблему потрібно комплексно, з урахуванням теоретичних здобутків у питаннях гендерної проблематики, а також практики їх втілення в усі сфери суспільного життя, зокрема у сферу суддівської діяльності. При цьому, необхідно розробити стратегію гендерної політики в державі та систематично оцінювати стан її реалізації.

14. Досвід реалізації принципів гендерного паритету та гендерної рівності, статевої симетрії і подолання дискримінації за статевою ознакою у країнах романо-германської правової сім'ї, до якої належить Україна, є провідником для нашої держави. Звичайно, гендерне питання в Україні потрібно вирішувати послідовно і комплексно, з урахуванням позитивного досвіду зарубіжних країн та національних традицій і менталітету українського народу, з метою уникнення поспішних рішень та запобігання непопулярних кроків.

15. За наслідками порівняльного аналізу механізмів вирішення гендерного питання в країнах англо-американської правової сім'ї, виокремлено спільний для них та корисний для України практичний досвід досягнення позитивного результату – створення державою спеціального органу з широкими «гендерними» повноваженнями: від розробки програм і правових актів – до реалізації гендерної політики та контролю за захистом порушених прав.

16. Законодавче вирішення гендерної проблематики в Україні та практичне втілення в життя норм права у цій сфері, зокрема й у суддівській діяльності, хоч і має позитивні зрушення, однак порівняно з демократичними державами, де це питання майже вирішене, відбувається вкрай повільно. Необхідно активніше залучати у всі сфери суспільного життя передовий міжнародний досвід забезпечення гендерної рівності.

Досвід передових демократичних країн, де на практиці забезпечена рівність чоловіків і жінок у суддівській діяльності, свідчить, що досягнути позитивних результатів можливо лише у випадку, коли ми реалізуємо заходи «фемінізації» судочинства, однак не тільки в питанні призначення на посаду судді, де Україна вже має значні досягнення, а й у забезпеченні рівної участі представників обох статей до участі в доступі до адміністративних посад та «суддівського менеджменту», створенні сприятливих умов праці, які б давали змогу поєднувати професійну сферу з іншими сферами діяльності. Поряд із тим, суддівські «гендерні виклики» сьогодення залишаються в «режимі очікування» на їх вирішення, зокрема з урахуванням міжнародного надбання та висвітлених у роботі авторських пропозицій з цього питання.

У такий спосіб, імплементуючи іноземний досвід урегулювання гендерної організації судочинства, необхідно: включити експертів з гендерних питань до складу Комісії з питань правової реформи при Президентові України та Комітету з питань правової політики та правосуддя Верховної Ради України; включити експертів з гендерних питань до складу Вищої кваліфікаційної комісії суддів України і Вищої ради правосуддя та враховувати їх досвід у вирішенні гендерно зумовлених питань; передбачити квоти з метою забезпечення рівного представництва суддів-жінок у складі Ради суддів України; включити гендерну складову до кожного етапу організації та навчання кандидатів на посаду судді й діючих суддів; інтегрувати цінності рівності та відсутності дискримінації у ході судової реформи задля поступової трансформації мислення суддів, працівників судів, громадськості та переходу на європейські цінності, гендерну культуру; враховувати потреби суддів з дітьми та літніми родичами, що потребують догляду під час розподілу судового навантаження, обрання спеціалізації суддів з розгляду судових справ, обрання на посаду слідчого судді, надання чергової, додаткової чи інших відпусток; інтегрувати цінності рівності та відсутності дискримінації при здійсненні керівництва й адміністрування у судах; інтегрувати гендерні компоненти у ході вдосконалення системи юридичної освіти та підготовки персоналу для судів; враховувати необхідність збільшення чисельності жінок при доборі на посаду судді; організувати розгорнутий збір статистичних даних гендерно-чутливої судової статистики; враховувати необхідність збільшення чисельності жінок (зокрема на керівних посадах) та покращення доступу до кар'єрних можливостей суддів-жінок в управлінні судами; забезпечити створення механізмів контролю з боку омбудсмена України щодо використання законодавства з питань забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків; організація наукових та експертних досліджень з гендерної проблематики суддівської діяльності.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

монографія:

1. Боброва Ю.Ю. Гендерне обличчя сучасного українського правосуддя: монографія. Харків, 2020. 448 с.

статті у наукових фахових виданнях України:

2. Цимбал Ю.Ю. Гендерно-чутливі судові справи: специфіка розгляду. *Публічне право*. 2018. № 2 (30). С. 208–213.

3. Боброва Ю.Ю. Гендерний пріоритет законодавства України. *Право і суспільство*. 2018. № 5. С. 3–9.

4. Боброва Ю.Ю. Гендерний вимір організаційно-правового забезпечення роботи судді. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 11. С. 171–176.

5. Боброва Ю.Ю. Гендерна обумовленість відпусток судді: практично-правова проблема. *Приватне та публічне право*. 2018. № 4. С. 3–7.

6. Боброва Ю.Ю. Важливість урахування гендерного критерію при розподілі суддівського навантаження та визначенні спеціалізації судді з розгляду певної категорії справ. *Публічне право*. 2018. № 4 (32). С. 144–150.

7. Боброва Ю.Ю. Правовий принцип гендерної рівності суддів: сучасний погляд. *Юридичний бюлетень*. 2018. № 7. С. 15–21.

8. Боброва Ю.Ю. Методологія гендерних досліджень суддівської діяльності. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2019. № 1. С. 3–8.

9. Боброва Ю.Ю. Окремі аспекти сутності гендеру в суддівській діяльності: до постановки проблеми. *Актуальні проблеми держави і права*. 2019. № 82. С. 34–39.

10. Боброва Ю.Ю. Формування гендерного паритету в професії судді: історичний екскурс. *Правова позиція*. 2019. № 2 (23). С. 7–14.

11. Боброва Ю.Ю. Концепт керівника суду: гендерний вимір. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія: Юридичні науки*. 2019. Том 30 (69). № 3. С. 1–6.

12. Боброва Ю.Ю. Сучасне бачення реалізації гендерної рівності: проблеми теорії та судової практики. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2019. № 2. С. 3–7.

13. Боброва Ю.Ю. Винесення суддями окремої думки: гендерний дискурс. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2019. № 2. С. 4–8.

14. Боброва Ю.Ю. Можливості гендерного збалансування в судовій системі України. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2019. № 1. С. 3–8.

15. Боброва Ю.Ю. Зарубіжний досвід гендерної організації судочинства: можливості та перспективи його впровадження в Україні. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2019. № 1. С. 3–8.

16. Боброва Ю.Ю. Огляд результатів дослідження гендерного аспекту суддівської діяльності. *Актуальні проблеми держави і права*. 2019. № 83. С. 14–20.

17. Боброва Ю.Ю. Огляд міжнародного досвіду реалізації гендерного паритету: окремі питання. *Правові новели*. 2019. № 8. С. 7–15.

18. Боброва Ю.Ю. Окремі аспекти реалізації принципу гендерної рівності під час здійснення правосуддя. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2019. № 4. С. 4–9.

19. Боброва Ю.Ю. Гендерна парадигма суддівської діяльності у розрізі результатів емпіричного дослідження. *Публічне право*. 2019. № 3 (35). С. 159–165.

20. Боброва Ю.Ю. Феміда крізь гендерну призму: сучасний концепт. *Публічне право*. 2019. № 4 (36). С. 188–194.

статті у наукових періодичних виданнях інших держав:

21. Боброва Ю.Ю. Деятельность судьи: гендерный аспект. *Leges si viata*. 2018. № 9. С. 35–39.

22. Bobrova Y. Gender aspect of the judge's leave. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2019. № 1 (vol. 2). P. 11–16.

23. Боброва Ю.Ю. Гендерні особливості психологічного портрета судді: теоретико-правовий аналіз. *Jurnalul juridic national: teorie și practică*. 2019. № 3 (37). С. 5–9.

24. Боброва Ю.Ю. Многоаспектность морально-правовых основ профессии судьи. *Leges si viata*. 2019. № 5. С. 27–31.

25. Боброва Ю.Ю. Про професійно-правові проблеми суддів-жінок та суддів-чоловіків. *Recht der Osteuropäischen Staaten*. 2019. № 1. С. 9–13.

26. Боброва Ю.Ю. Гендерні маркери в судових рішеннях, пов'язаних з дискримінацією за ознакою статі. *The scientific heritage*. 27 серпня 2019 року. № 38. С. 14–19.

друковані тези, доповіді та інші матеріали наукових конференцій:

27. Цимбал Ю.Ю. Гендерний аспект суддівської професії. *Правові засади організації та здійснення публічної влади: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції* (м. Хмельницький, 23–30 квітня 2018 року). Хмельницький, 2018. С. 120–123.

28. Цимбал Ю.Ю. Особливості розгляду судом гендерно чутливих справ. *Сучасні тенденції в юридичній науці України: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Одеса, 29–30 червня 2018 року). Одеса, 2018. С. 22–27.

29. Боброва Ю.Ю. Індекс гендерної чутливості української Феміди. *Актуальні питання правової теорії та юридичної практики: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Одеса, 10–11 серпня 2018 року). Одеса, 2018. С. 6–9.

30. Боброва Ю.Ю. Сучасний стан гендерного законодавства у сфері судочинства. *Пріоритетні напрямки розвитку сучасної юридичної науки: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Харків, 14–15 вересня 2018 року). Харків, 2018. С. 6–10.

31. Боброва Ю.Ю. Забезпечення роботи судді в організаційно-правовому вимірі кризь призму гендеру. *Концепція розвитку правового господарства в Молдове и Украине в условиях евроинтеграционных процессов: материалы Международной научно-практической конференции* (г. Кишинев, Республика Молдова, 2–3 ноября 2018 года). Кишинев, 2018. С. 24–27.

32. Боброва Ю.Ю. До питання урахування гендерних особливостей при визначенні суддівського навантаження. *Військова освіта і наука: сьогодні та майбутнє: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Київ, 22 листопада 2018 року). Київ, 2018. С. 313–314.

33. Боброва Ю.Ю. Спеціалізація суддів з розгляду конкретних категорій справ: гендерний аналіз. *Україна в системі сучасного міжнародного правопорядку та європейської інтеграції: загальнотеоретичні та практичні проблеми: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Київ, 18 грудня 2018 року). Київ, 2018. С. 175–177.

34. Боброва Ю.Ю. Роль судової статистики у виявленні гендерної асиметрії у судочинстві. *Тенденції розвитку юридичної науки в інформаційному суспільстві: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Одеса, 28 грудня 2018 року). Одеса, 2018. С. 8–11.

35. Боброва Ю.Ю. Актуальні питання гендерних досліджень. *Актуальні питання в контексті розвитку сучасних наук: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Дрезден, Німеччина, 23 січня 2019 року). Дрезден, 2019. С. 16–19.

36. Боброва Ю.Ю. Методологія наукового дослідження в контексті гендерного знання про судову діяльність. *Актуальні проблеми реформування системи*

законодавства України: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Запоріжжя, 25–26 січня 2019 року). Запоріжжя, 2019. С. 7–9.

37. Боброва Ю.Ю. Чи відображається гендер у суддівській діяльності. *Міжнародне та національне законодавство: способи удосконалення*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Дніпро, 29–30 березня 2019 року). Дніпро, 2019. С. 8–11.

38. Bobrova Y. Some questions of judge's vacation: gender aspect. *Scientific development of new Eastern Europe: materials of International conference* (Riga, Latvia, 6 April 2019). Riga, 2019. P. 158–161.

39. Боброва Ю.Ю. Гендерна диференціація професійних якостей судді. *Четверті Таврійські юридичні наукові читання*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 17–18 травня 2019 року). Київ, 2019. С. 5–9.

40. Боброва Ю.Ю. Окрема ухвала судді: гендерний підхід. *Юридичні науки: проблеми та перспективи*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Запоріжжя, 21–22 червня 2019 року). Запоріжжя, 2019. С. 7–9.

41. Боброва Ю.Ю. Розвиток гендерної організації судів: історико-правовий аспект. *Верховенство права та правова держава*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Ужгород, 20–21 вересня 2019 року). Ужгород, 2019. С. 7–10.

42. Боброва Ю.Ю. Надмірне судове навантаження як професійно-правова проблема: гендерний розріз. *Військова освіта і наука: сьогодні та майбутнє*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 29 листопада 2019 року). Київ, 2019. С. 364–365.

АНОТАЦІЯ

Боброва Ю.Ю. Гендерний аспект суддівської діяльності (теоретико-правовий вимір). – *На правах рукопису.*

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень. – Приватний вищий навчальний заклад Університет Короля Данила, Івано-Франківськ, 2020.

Дисертація присвячена теоретико-правовому дослідженню суддівської діяльності крізь призму гендерного її виміру. Праця є першим в Україні ґрунтовним комплексним аналізом обраної проблематики, який дав змогу всебічно вирішити наукову проблему із обґрунтування необхідності врахування гендеру у судовій діяльності в сучасній Україні. У результаті сформульовано відповідні теоретичні положення, а також розроблено низку актуальних практичних пропозицій щодо удосконалення національного законодавства.

Наведено характеристику методологічних засад гендерного виміру суддівської діяльності як об'єкта теоретико-правового аналізу; виокремлено історичні періоди становлення гендерної симетрії у діяльності судів в Україні, сучасний стан проблеми; систематизовано джерельну базу наукового дослідження; обґрунтовано

поняття гендеру та визначено його місце у досліджуваній проблематиці; встановлено специфіку діяльності судді як правової категорії, крізь призму гендерного її розуміння; сформульовано авторський погляд на сутність гендерного виміру організаційно-правових основ забезпечення роботи судді; висвітлено гендерні особливості морально-правових засад суддівської професії; охарактеризовано механізм формування внутрішнього переконання судді при прийнятті рішення в окремих категоріях цивільних справ, пов'язаних із проявами дискримінації за гендерною ознакою; описано вплив гендерного чинника на формування внутрішнього переконання судді під час прийняття рішень у кримінальному судочинстві; узагальнено особливості розгляду суддями окремих категорій гендерно-чутливих справ; розкрито відмінності у типах професійно-правових проблем, з якими стикаються судді-жінки та судді-чоловіки; висвітлено загально-теоретичні проблеми закріплення правового принципу гендерної рівності суддів у гендерному законодавстві; здійснено класифікацію правових принципів гендерної рівності суддів; проаналізовано механізм реалізації правових принципів гендерної рівності суддів під час здійснення правосуддя; охарактеризовано генезу, специфіку юридичного закріплення та реалізації гендерної рівності у країнах англо-американської правової сім'ї у контексті використання кращих її досягнень для України; встановлено можливості впровадження зарубіжного досвіду реалізації гендерної рівності у країнах романо-германської правової сім'ї; окреслено перспективи імплементації зарубіжних моделей організації судочинства та гендерного законодавства в умовах реформування судової системи України.

Ключові слова: суд, суддя, суддівська діяльність, судова система, гендер, гендерна рівність, стать, дискримінація, судді-жінки, судді-чоловіки.

АННОТАЦИЯ

Боброва Ю.Ю. Гендерный аспект судебской деятельности (теоретико-правовое измерение). – *На правах рукописи.*

Диссертация на соискание научной степени доктора юридических наук по специальности 12.00.01 – теория и история государства и права; история политических и правовых учений. – Частное высшее учебное заведение Университет Короля Данила, Ивано-Франковск, 2020.

Диссертация посвящена теоретико-правовому исследованию судебской деятельности через призму гендерного ее измерения. Данная работа является первым в Украине основательным комплексным анализом выбранной проблематики, который позволил всесторонне решить научную проблему обоснования необходимости учета гендера в судебной деятельности в современной Украине. В результате сформулированы соответствующие теоретические положения, а также разработан ряд актуальных практических предложений по совершенствованию национального законодательства.

Приведена характеристика методологических основ гендерного измерения судебской деятельности как объекта теоретико-правового анализа; выделены исторические периоды становления гендерной симметрии в деятельности судов в

Украине, современное состояние проблемы; систематизированы источники научного исследования; обосновано понятие гендера и определено его место в исследуемой проблематике; установлено специфику деятельности судьи как правовой категории, через призму гендерного ее понимания; сформулировано авторский взгляд на сущность гендерного измерения организационно-правовых основ обеспечения работы судьи; освещены гендерные особенности морально-правовых основ судейской профессии; охарактеризован механизм формирования внутреннего убеждения судьи при принятии решения по отдельным категориям гражданских дел, связанных с проявлениями дискриминации по гендерному признаку; описано влияние гендерного фактора на формирование внутреннего убеждения судьи при принятии решений в уголовном судопроизводстве; обобщены особенности рассмотрения судьями отдельных категорий гендерно-чувствительных дел; раскрыты различия в типах профессионально-правовых проблем, с которыми сталкиваются судьи-женщины и судьи-мужчины; освещены общетеоретические проблемы закрепления правового принципа гендерного равенства судей в гендерном законодательстве; осуществлена классификация правовых принципов гендерного равенства судей; проанализирован механизм реализации правовых принципов гендерного равенства судей при осуществлении правосудия; охарактеризованы генеза, специфика юридического закрепления и реализации гендерного равенства в странах англо-американской правовой семьи в контексте использования лучших ее достижений для Украины; установлено возможности внедрения зарубежного опыта реализации гендерного равенства в странах романо-германской правовой семьи; очерчены перспективы имплементации зарубежных моделей организации судопроизводства и гендерного законодательства в условиях реформирования судебной системы Украины.

Ключевые слова: суд, судья, судейская деятельность, судебная система, гендер, гендерное равенство, пол, дискриминация, судьи-женщины, судьи-мужчины.

SUMMARY

Bobrova Y.Y. Gender aspect of judicial activities (theoretical and practical survey). – *On the rights of the manuscript.*

The thesis for the degree of doctor of legal sciences, speciality 12.00.01 – theory and history of state and law; history of political and legal studies. – Private higher educational institution King Danylo University, Ivano-Frankivsk, 2020.

The dissertation is a theoretical and practical research of judicial activities through the gender lens. This dissertation is the first substantial and complex research in mentioned topic in Ukraine. It gave the opportunity to solve the scientific issue on rationale for accounting gender in the judicial activities in modern Ukraine.

Theoretical theses and list of actual and practical recommendations on national legislation amendments were proposed based on the research.

Rationale of the research is related to the course of the European integration of Ukrainian legal framework. It caused a liable necessity in judicial activities research through

the gender lens (equality in access to the judge occupation, judge remuneration, and career growth, participation in judge's governance and self-government as well as providing maternity protection and fair balance between work and family for both men and women).

On this basis, the dissertation holds the characteristic of methodological principles of gender aspect of the judicial activities as an object of the theoretical and practical research; historical periods of gender symmetry establishment in the judicial activities and current status of the issue are highlighted; sources of the scientific research are systematized; the term «gender» and its place in the research issue are determined; the specificity of judicial activities as a legal category through the gender lens is elucidated; the author's point of view on the essence of gender aspect in the organizational and legal bases of judicial activities is formulated; gender features of moral and legal bases of the judge occupation are highlighted; the mechanism of development judges inner conviction during the resolving civil cases related to the gender based discrimination is characterized; the gender influence on development judges inner conviction during the resolving criminal cases is described; features of judicial settlement of gender-sensitive cases are generalized; the differences in professional and legal problems faced by men-judges and women-judges are determined; general theoretical problems of implementation principle of judges gender equality in gender legislation are highlighted; the classification of legal principles of judges gender equality is provided; the mechanism of implementation legal principles of judges gender equality during the dispensing justice is analyzed; genesis, specificity of legal establishment and implementation of gender equality best practices in the states of English-American legal family and their meaning for Ukraine are characterized; the opportunities of implementation international practice of gender equality in the states of Romano-Germanic legal family are described; the perspectives of implementation international models of judicial procedures and gender legislation in the framework of Ukrainian judicial system reform are determined.

Defining content of judicial activities as legal category through gender lens it is founded that under the pressure of democratic requirements society agreed on the equality of men-judges and women-judges, but was not the first agreed to join the «leadership institute». Mentioned above determined author's actualization of the issue on the necessity of obligatory accounting gender perspective during the normative regulation of the judges' appointing on administrative positions, representatives of the judge power, and during the forming of bodies of judicial governance and self-government. The possible way of mentioned is the decision of the Council of Judges of Ukraine and amendments to the legislation.

The research puts emphasize on non-gender aspect of the organizational and legal bases of maintenance judges activities. Laws do not account special needs of women-judges (childrearing, household and family duties etc). Resulting from this there is no opportunity to decrease judge's capability in case of urgent need. Declaratory there is a possibility to reduce working hours, but in practice it cannot be done. It is accented this issue must be regulated on the legislative level. The authors view on the separate legal norms in the national legislation is proposed, propositions on partly amendment the Law of Ukraine «On the judiciary and the status of judges» and Regulation on the automated system of court workflow are given.

It is described judicial procedures of gender discrimination cases are imbued with the social stereotype problem, generalized ideas on women's and men's characteristics and roles, transferred on a certain person. Analysis of the civil case law related to the gender-based discrimination showed maternity and childhood right as well as labor rights of women-mothers are outraged. It is noted during the judicial procedures in the criminal cases related to the gender-based discrimination, court must check on the possibility of more favorable attitude to the person if he (she) was different sex. Moreover the court must check on the possibility of final judgment changing if the issue was related to the person of the different sex. It is determined judges frequently depreciate public danger of «gender» criminal cases. This leads to the superficial judicial proceedings, imposition of too light sanctions and full ignorance of the victim's psychological and physical condition, the necessity of his (her) protection. The algorithm of gender-sensitive cases judicial proceedings is characterized. It is reduced to the ascertainment of the gender-based discrimination fact, understanding of it in combination with the disguise social stereotypies and performance of a lawful and objective judgement.

As a result of the systematic scientific research the author determined the place of legal principle of judge's gender equality in modern national and foreign legislation. Moreover the author's point of view on the complex of necessary organizational and legal bases of the judge's gender equality principle implementation is proposed. The issue is on regulation gender perspective in the judge's governance and self-government, distribution of the judicial capacity and defining judicial specialization on hearing certain category of cases as well as social protection of judges.

Dissertator proposes personal view on the idea of implementation foreign experience on gender equality in judicial activities, including states of Romano-Germanic and English-American legal families, in Ukraine.

Perspective ways of improving modern gender legislation and organization of judicial procedures in the framework of Ukrainian judicial system reform through the implementation of the best practices of foreign models of ensuring gender equality, solving «gender issues» are determined.

Key words: court, judge, judicial activities, judicial system, gender, gender equality, sex, discrimination, women-judges, men-judges.